

Jan Peter Houtman:

Alle geluk van de wereld Een buitenschool project met (I) VBO-leerlingen

Alle geluk van de wereld is een project dat samen met (I) VBO-leerlingen van het Noordrand-college in Rotterdam door Lilian van Toorn en Ellen Vomberg bedacht en uitgevoerd is. Lilian van Toorn is docente Nederlands en coördinator taalbeleid. Ellen Vomberg was gedurende drie jaar bij de school betrokken als beeldend kunstenaar in het kader van brede schoolactiviteiten.

Alle geluk van de wereld is inmiddels uitgegroeid tot een successtory die zich al enige tijd mag verheugen in de aandacht van media en uitgevers. Bovendien sleepte het initiatief aansprekende prijzen in de wacht, zoals een provinciale en landelijke onderwijsprijs (INOP). Onderstaand artikel is vóórnamelijk gebaseerd op gesprekken met Ellen Vomberg. Het geeft een beschrijving van de totstandkoming van het project en dingen die eruit voortgevloeid zijn. Daarnaast is aandacht voor de speciale kijk die Ellen Vomberg heeft op onderwijs en leren vanuit haar achtergrond als kunstenaar. Tenslotte komen minder rooskleurige aspecten aan bod, die voor anderen ter lering kunnen dienen.

Alles begon met een idee. Aan het einde van schooljaar 1996/1997 merkte Lilian van Toorn, docente Nederlands en coördinator taalbeleid, in een les hoe het onderwerp bijgeloof de leerlingen aansprak; wekenlang bleven de leerlingen met nieuwe voorbeelden komen. 'Daar moet iets mee te doen zijn in het kader van de Brede School (buitenschoolse activiteiten)', dacht Lilian. Zij had al met de leerlingen besloten het onderwerp bijgeloof toe te spitsen op geluksspreuken. De negatieve kant van bijgeloof boezemde de leerlingen te veel angst in. Natuurlijk moest het idee verder uitgewerkt worden, met name moest er een werkvorm worden bedacht

om de leerlingen op gang te helpen. Vrij snel, in juni 1997, hadden Lilian en Ellen een redelijk uitgewerkt idee over een te maken prentenboek waarin de spreuken zouden worden geïllustreerd.

In het begin van schooljaar 1997/1998 volgde een oproep aan de eerste en tweede klassen om mee te doen aan het project. Het zou een speurtocht worden naar geluksspreuken uit verschillende landen. De leerlingen konden intekenen voor een van de twee rollen: als journalist of als illustrator. De journalisten zouden de spreuken verzamelen en de illustratoren zouden zorgen voor de uitbeelding ervan.

In het kader van de Brede School zou in een periode van acht weken elke dinsdagmiddag twee uur aan het project gewerkt worden. Lilian begeleidde, samen met iemand van Stichting Samenlevingsopbouw Noordrand (SSN), de journalisten. Ellen nam, samen met een assistent-ouder, de illustratoren voor haar rekening. Hieronder staat een schematische indeling van dit proces.

Idee	Vertaling	Product
Geluksspreuken verzamelen	• Brede school activiteit • Werving journalisten en illustratoren	Een werkvorm

De journalisten

Negen leerlingen gaven zich op als journalist. De op zich duidelijke opdracht, het idee, moest ook in deze groep vormgegeven worden. Hoe verzamel je geluksspreuken? De leerlingen zelf wisten er wel een paar. Dat was al tijdens een reguliere les gebleken. Ook was toen al duidelijk geworden dat verschillende landen verschillende spreuken kenden.

Voor de broodnodige aanvulling werden verschillende mogelijkheden bedacht. Het meest dichtbij was natuurlijk de mogelijkheid om familieleden te interviewen. Ook kwamen mogelijkheden buiten de directe ervaringswereld van de leerlingen naar voren. Een mogelijkheid die werd geopperd was het

interviewen van cursisten van de basiseducatie. Gedacht werd aan de bibliotheek en, niet te vergeten, het Internet. Voor dit laatste heeft een aantal leerlingen een stoomcursus gekregen op het Technologisch Oefencentrum Rotterdam. Een heel leuk voorstel was ook om ambassades te bellen voor informatie over geluksspreuken van het betreffende land.

Al deze ideeën zijn uitgevoerd en bleken voor de leerlingen meteen al forse uitdagingen in te houden. Afspraken maken voor een interview bijvoorbeeld. Hoe doe je dat? Het schrijven van brieven of faxen. Durf ik eigenlijk wel een ambassade te bellen? Hoe werkt het Internet? Drempels die leerlingen niet zomaar nemen, maar wel om een project met medeleerlingen te laten slagen. De leerlingen ervoeren zo, dat vreemde en formele mensen gewoon mensen zijn die meestal serieus ingaan op vragen en soms zelfs enthousiast reageren. Maar ze leerden ook dat je soms moet aandringen. En dat je wat aan je Spaanse achtergrond hebt, bijvoorbeeld als de Cubaanse ambassade gebeld moet worden.

Idee	Vertaling	Product
Spreuken verzamelen	<ul style="list-style-type: none"> • Interviews afnemen • Telefoongesprekken voeren • Brieven/faxen schrijven • Bekend worden met internet 	<ul style="list-style-type: none"> • Kaartenbak met korte en beeldende beschrijvingen • Sociale vaardigheden • Zelfvertrouwen

De illustratoren

Tweeëntwintig leerlingen wilden illustreren. Vanwege het grote aantal werd de groep in tweeën verdeeld. De groepen werkten vervolgens elk vier weken aan hun illustraties. Ellen ging met de leerlingen aan de slag, ze wist hoe belangrijk het voor de (1)VBO-leerlingen was om ideeën te verbeelden. Een idee begrijp je pas echt als je het kunt zien. Ook hier was sprake van een ontwikkeling van dichtbij hun eigen beleving naar die van anderen. In eerste instantie maakten leerlingen tekeningen bij spreuken uit hun eigen land, maar na verloop van tijd werd dit steeds meer losgelaten.

*Afbeelding 1: Marokkaanse geluksspreuk: Trilt je rechteroog? Je gaat iemand na lange tijd weer zien!
Foto: Ellen Vomberg.*

Ook bij deze groep leerlingen bleek het om meer te gaan dan om creativiteit. Om te beginnen was daar de ervaring van de strijd met het witte vlak. De realisatie dat het niet eens zo gek is wat je hebt gemaakt; dat je het dus kan! Veel leerlingen durfden in eerste instantie niet aan een 'kunstwerk' te beginnen. Vomberg wijt dat aan het voetstuk waarop kunst wordt geplaatst. Door hier op school praktische aandacht aan te besteden bereik je meer dan bijvoorbeeld door een incidenteel museumbezoek.

Bovendien bleken de leerlingen spelenderwijs met taal in de weer te zijn. Wil je een spreuk goed kunnen uitbeelden, dan moet je eerst weten wat het betekent en vrij precies (zie afbeelding 1). Wat is bijvoorbeeld de betekenis van een oor dat suist? In Marokko beweert men dat er over je gesproken wordt als je oor suist. Een nog moeilijker vraag is vervolgens: hoe breng je dat in beeld?

Door het aanbieden van en wegwijs maken

in verschillende technieken om de spreuken op papier te vertalen, werden tekeningen kunstwerken. Er werd gewerkt met ecoline, aquarelpotlood, acrylverf en stempeltechnieken. De leerlingen kregen intensieve begeleiding van eerste opzet naar eindresultaat en werden waar nodig van advies voorzien over bijvoorbeeld kleurstelling, verhoudingen, dieptewerking, etcetera.

Idee	Vertaling	Product
Illustraties bij spreuken maken	<ul style="list-style-type: none"> • Technieken leren • Materialen leren kennen • Betekenis van spreuken nagaan • Verbeelden van woorden 	<ul style="list-style-type: none"> • Uiteenlopende kunstwerken • Interesse in andere culturen • Zelfvertrouwen • Kwaliteit

Groepsvorming

Door de groepen journalisten en illustratoren kwamen in deze brede schoolactiviteit leerlingen bij elkaar, die elkaar voor het overgrote deel nog niet kenden. Op de deelnemerslijst stonden leerlingen uit klassen 1A tot en met K. Daarbij kwamen ook nog de leerlingen uit de diverse tweede klassen. Bovendien kwamen verschillende culturen bij elkaar. Naast de geplande bezigheden moest van deze verzameling leerlingen ook nog een groep gemaakt worden.

In de groep ontstond er een subgroepje, de harde kern, die eigenlijk gedurende het hele project enthousiast, actief en betrokken was. Deze leerlingen functioneerden bij elke activiteit als voortrekkers voor de leerlingen die minder actief en initiatiefrijk waren. Elk behaald succes zorgde vervolgens voor een versterkt groepsgevoel.

Subsidie aanvragen

Omdat duidelijk werd dat het echt mooi was wat de leerlingen hadden gemaakt, ontstonden ideeën om er meer mee te doen. Er moest een boek worden gemaakt met daarin een selectie van spreuken met bijbehorende beeltenissen. Bovendien vond Ellen het belangrijk om deze jongeren figuurlijk en letterlijk

in beeld te brengen en een stem te geven. Inmiddels lag er ook al een toezegging van het museum van Volkenkunde om het werk van de leerlingen tentoon te stellen (zie afbeelding 2).

Een eerste vereiste was natuurlijk geld. Het maken van het boek bleek niet met de bestaande potjes met geld te kunnen worden gefinancierd. Fondswerving dus. Geheel in overeenstemming met de sfeer waarin het project tot nu toe was verlopen, werden ook hierbij de leerlingen betrokken. Leerlingen bekeken het plan en de begroting en wezen op gemaakte rekenfoutjes. De aanvraag van subsidie bij de Kunststichting was een bijzonderheid op zich. De betreffende commissie die deze aanvraag moest beoordelen had nog geen ervaring met dergelijke aanvragen vanuit het onderwijs. De aanvraag was daardoor grensverleggend. Niet een kunstenaar, maar een groep jongeren wilde nu voor subsidie in aanmerking komen. De commissie zag in dat hier twee werelden bij elkaar kwamen en dat naar een creatieve oplossing gezocht moest worden. Voor het krijgen van subsidie bij de Kunststichting was de belangrijkste eis dat het om een vernieuwend (jongeren)project zou gaan. Bovendien moest het met nadruk gaan om kunstuitingen van individuele jongeren en dus niet om leerlingen die een schools project uitvoeren.

Op basis van deze aanvraag adviseerde ook de Commissie Deen (Externe Commissie Brede School) de gemeente Rotterdam (DSO) om de subsidie toe te kennen. In februari 1998 heeft een groep leerlingen de subsidieaanvraag zelf toegelicht op het stadhuis. Ze waren goed op hun taak voorbereid, zodat de begeleiders op het *moment suprême* slechts aanwezig hoefden te zijn. Op het stadhuis was men onder de indruk en de leerlingen kregen het geld.

De subsidies zijn aangevraagd voor het boek en voor de tentoonstelling in het Museum voor Volkenkunde. Ook werd geld gevraagd voor PR-activiteiten zoals de vervaardiging van prentbriefkaarten met de geïllustreerde spreuken en een poster om de tentoonstelling aan te kondigen.

De doelstellingen van het project, zoals verwoord in de subsidieaanvragen, waren:

- Jongeren van hoofdzakelijk allochtone af-

komst uit achterstandswijken van Rotterdam op vooral praktische wijze, dat wil zeggen het proces van begin tot eind, in aanraking brengen met (grafische) kunst. Kunst komt daarbij in diverse facetten aan bod: maken, selecteren, exposeren, reproduceren;

- Via een tentoonstelling en met name een boek allochtone jongeren iedereen geluk laten wensen;
- Via een tentoonstelling en boek, naast het 'algemene' publiek, de eigen achterban van de allochtone jongeren in aanraking brengen met kunst, musea, boeken en bovenal culturen;
- Het vergroten van zelfwerkzaamheid en zelfvertrouwen en het bevestigen van het gevoel van eigenwaarde van juist deze jongeren door het project op een professioneel niveau te tillen, met name door een boek;
- Samenwerking stimuleren tussen jongeren uit verschillende culturen met betrekking tot onderwerpen uit nog meer verschillende culturen.

Idee	Vertaling	Product
Boek maken Tentoonstelling	<ul style="list-style-type: none"> • Plan opstellen + begroting controleren • Subsidie aanvragen • Toelichting door de leerlingen 	<ul style="list-style-type: none"> • Het benodigde geld • Sociale vaardigheden • Zelfvertrouwen

De wijde wereld in

Er was sprake van een duidelijk omslagpunt op het moment dat de activiteiten meer en meer gericht waren op de wereld buiten school. Zodra er producten, zoals ansichtkaarten en posters, konden worden getoond, bleek dat veel mensen enthousiast te krijgen waren. De ervaring leerde dat niet alleen (1)vbo-leerlingen gebaat zijn bij de concrete uitbeelding van ideeën. Ook bij andere mensen, die verbaal veel vaardiger zijn, bleken niet zo zeer het mooie verhaal, maar het beeld te overtuigen. In de kunstwereld is dit heel gebruikelijk. Een van de reacties is stevast verbazing dat (1)vbo-leerlingen hier blijkbaar toe in staat zijn.

Afbeelding 2: Een zo professioneel mogelijke tentoonstelling door de leerlingen. Foto: Ellen Vomberg.

Er brak een drukke periode aan met zeer uiteenlopende activiteiten, waarbij de leerlingen steeds de centrale rol hielden. Voor de begeleiders betekende dit de inzet van veel vrije tijd, waarbij het soms moeilijk was het overzicht te behouden.

Een groep leerlingen richtte in april 1998 de etalage in van een bekende Rotterdamse boekhandel (zie afbeelding 3). Een andere bijzondere activiteit was een interview, mei 1998, in de *Floorshow*. De *Floorshow* vindt maandelijks plaats in Theatercafé Floor in Rotterdam en wordt rechtstreeks uitgezonden door de Rotterdamse ziekenomroep. Ook hier was het een nieuwe en enigszins onwennige ervaring om jongeren in het programma op te nemen. De andere gasten waren volwassen kunstenaars die pratten over een theaterstuk of een boek.

Radio Rijnmond zond in april en juni 1998 interviews uit. Op evenementen als Poetry International, het Dunyafestival (juni 1998)

en Het Hof van Verschijnsel (augustus 1998) werden stands ingericht en bemand door leerlingen (zie afbeelding 4 en 5).

De RVU kwam langs (september 1998) om opnamen te maken voor het televisieprogramma *Kaap de goede hoop*. Het betrof een registratie van de voorbereiding, de inrichting en de feestelijke opening van de tentoonstelling in het Museum voor Volkenkunde.

Bij al deze activiteiten moest veel geregeld en bedacht worden. Hoe krijg je leerlingen daar waar ze moeten zijn? Ouders moesten goed worden ingelicht middels brieven. Zij vroegen zich natuurlijk af waarom hun kind ineens om de haverklap de hort op was. Het geld voor eten tijdens de uitjes kwam meestal uit de zak van de begeleiders zelf.

Natuurlijk was het niet altijd even gemakkelijk om de leerlingen continu 'bij de les te houden'. Zeker bij deze groep jongeren kan het 'kliergehalte' aan de hoge kant zijn. De begeleiders waren bij dit alles steeds met tijdrovende zaken bezig. De leerlingen moesten regelmatig aan afspraken herinnerd worden. Zeker als ze verliefd waren geworden of

als er net mot in de klas was geweest. Het ondersteunend personeel van de school was wat dat betreft onmisbaar. Ook moesten sommige leerlingen, die tussentijds verhuisden, opgespoord worden.

Toch bleef het steeds werkbaar, omdat voortdurend de nadruk werd gelegd op de eigen verantwoordelijkheid voor het slagen van de activiteiten. Niet door het te zeggen, maar doordat het bij iedere activiteit bevestigd werd door de praktijk. Instellingen werd bijvoorbeeld gevraagd om in hun schriftelijke reacties en uitnodigingen niet de begeleiders, maar de leerlingen zelf aan te schrijven. Dit soort brieven kregen de leerlingen ook thuis en daarna kwamen zij ermee naar de begeleiders.

Eén meisje dat bekend was op school door haar grote mond en nukkig gedrag veranderde erg tijdens het project. In het begin deed ze wel mee, maar was ze niet bijzonder enthousiast. Steeds meer ging ze actief meedoen en denken. Na het project viel het de docenten op hoezeer ze in positieve zin veranderd was. Ze gedroeg zich sociaal naar docenten en medeleerlingen.

Afbeelding 3: Leerlingen richten een etalage in. Foto: Ellen Vomberg.

Het Museum voor Volkenkunde

Van half september tot november 1998 vond een tentoonstelling van de kunstwerken plaats in het Rotterdams Museum voor Volkenkunde. Omdat dit direct na de vakantie op korte termijn geregeld moest worden, zagen de begeleiders het als een probleem om de leerlingen op tijd weer enthousiast en betrokken te krijgen. Daarom werd besloten de leerlingen het boek en de tentoonstelling te laten promoten op een evenement in Vlaardingen, *Het hof van verschijnsel* (augustus 1998). Zo kwamen ze voor het begin van het nieuwe schooljaar weer in de juiste stemming.

Overal waar de leerlingen kwamen, presenteerden zij zich met een *rap*, waar verschillende geluksspreuken op rijm werden bezongen. Bij de opening van de tentoonstelling deden ze dit ook. Een meisje dat heel veel moeite had om haar illustratie af te krijgen en veel aangespoord moest worden, was zichtbaar trots toen ze haar spreuk hoorde. Op de tentoonstelling was ruimte om alle gemaakte kunstwerken te laten zien.

Kunst als verbeelding

In de gesprekken met Ellen Vomberg werd mij duidelijk dat, hoewel misschien niet zo expliciet, er wel degelijk een visie aan het project ten grondslag ligt. Niet zo expliciet, omdat het geheel vanaf het begin meer gekenmerkt wordt door 'doen' dan door 'denken'. In dit project heeft het woord 'visie' een bijna letterlijke uitwerking gekregen. Visie betekent hier de verbeelding, letterlijk en figuurlijk, van ideeën.

(1) VBO-leerlingen en tekst blijkt nogal eens niet zo'n goede combinatie. De afstand tussen het zwart-op-wit en de beleavingswereld van de leerlingen is doorgaans te groot. Daarom wordt meestal gedacht dat je juist bij deze jongeren niet met kunst aan moet komen. De gevestigde instellingen in onze maatschappij die de sector kunst vertegenwoordigen, zijn niet gewend buiten hun eigen denkkaders te treden. Musea, muziekscholen, etcetera leveren doorgaans activiteiten voor gemakkelijk bereikbare doelgroepen, zoals volwassenen, HAVO/VWO-leerlingen en basisscholen, die de weg weten naar het aanbod.

Kloof

Maar hoe moet je die groepen in de maatschappij bereiken, die niet bekend zijn in de wereld van het hogere cultuurgood? Leerlingen, bijvoorbeeld, wier ouders nog nooit in een museum zijn geweest? De moeite die de kunstwereld daarmee heeft, is niet zo verwonderlijk. Het onderwijs zelf worstelt ook dagelijks met deze kloven. Hoe bereiken we leerlingen voor wie het gewoon wordt om wapens mee naar school te nemen en om elkaar te bedreigen? Hoe bereiken we mensen voor wie het andere geslacht net even iets belangrijker is dan wiskunde, om maar een dwarsstraat te noemen. Hoewel aandacht en respect voor het individu steeds meer ingeburgerd raakt in het onderwijs, miste men tot nu toe vaak deze gewoonte uit de cultuur van de kunstwereld om aandacht en respect te hebben voor de individuele uiting en beleving.

Juist de samenwerking tussen mensen uit de kunstwereld en uit het onderwijs kan leiden tot een (deel)oplossing. Daar hebben we het voorbeeld van gezien. Beide sectoren hebben veel ervaring en kennis over wat een mens beweegt, ooit heeft bewogen, heeft uitgevonden. Men heeft kennis van allerlei manieren om de wereld te bezien, in te delen. Manieren dus om vorm te geven aan je eigen leven. Dat is nu net de worsteling van elke puber: hoe geef ik mijn leven vorm?

Dat is mooi, zou je zeggen; het aanbod sluit nauw aan op de behoefte. En toch lukt het niet. Onderwijzers blijven onderwijzers, kunstenaars blijven kunstenaars en jongeren blijven jongeren. Niks aansluiting. Het gebeurt blijkbaar niet vanzelf. Er is een katalysator nodig, een idee dat de chemie tot leven kan brengen. Volgens Ellen Vomberg is de beeldende kunst juist de brug die nodig is om nieuwe kennis en ervaringen toegankelijk te maken voor jongeren.

Het individu centraal

De katalysator in het beschreven project lijkt te huizen in de nadruk die het legt en het belang dat het hecht aan de oorspronkelijkheid van het individu. Het blijkt eens te meer dat een idee of het ideaal van één persoon of een kleine groep mensen aan de basis staat

Afbeelding 4: Verkoop van affiches op het Dunnyafestival. Foto: Ellen Vomberg.

van (onverwacht) succes. Dit is wat het onderwijs kan leren van de wereld van de kunsten. In de kunstwereld is het uitgangspunt van het individu een vanzelfsprekendheid; het zit in hun cultuur ingebakken. Zo is auteursrecht hier een veel centraler begrip dan in het onderwijs. In het onderwijs wordt nogal eens iets gekopieerd of een idee geleend. Zo komt het voor dat 'deskundigen' naam maken met de praktische ideeën en oplossingen van leerkrachten. Men is niet gewend zich dagelijks met auteursrechten bezig te houden. Wie heeft dit gemaakt, wiens idee is dit? Dat zijn de vragen waar het om gaat in de kunstwereld.

In het onderwijs raakt het individu nogal eens zoek. Dat zit óók ingebakken. Een symptoom dat wellicht is terug te voeren op het uitgangspunt dat iedereen in deze maatschappij gelijke kansen moet hebben en dat het onderwijs daar het belangrijkste instrument toe is. Het individu raakt zoek in eindtermen en exameneisen. Er worden methoden gemaakt voor hele leeftijdsgroepen, niemand uitgezonderd. Uitgaan van het individu zou het risico van mislukking kunnen inhouden.

Met methoden heeft de eindverantwoordelijke bijna geen gezicht meer.

Uit de losse pols kun je de tegenstellingen tussen kunst en onderwijs onder elkaar zetten (zie afbeelding 6). Voor de duidelijkheid is er gechargeerd. Natuurlijk proberen vele docenten dagelijks de methoden waar zij mee werken aan te passen aan hun leerlingen.

Onderwijs in beeld

Deze drie woorden geven in mijn ogen de essentie aan van hoe Ellen Vomberg haar werk op het Noordrandcollege richting gaf. De beeldende kunst was voor haar steeds het medium om de leerlingen te onderwijzen, of beter: ze te laten leren door te verbeelden en door te doen. Juist voor (1)vbo-leerlingen maakte de verbeelding en het uitbeelden het abstracte concreet. Door deze manier van werken bleken ze tot meer in staat dan ieder vooraf zou denken.

De rol van Lilian en Ellen als begeleiders is hierbij van het begin af aan cruciaal geweest. Samen met de leerlingen zorgden zij steeds voor de vertaling van ideeën in concrete

Afbeelding 5: Een echte stand op Poetry International. Foto: Ellen Vomberg.

activiteiten. In het eerste deel van dit artikel is dat op verschillende plaatsen aangegeven in een schema.

De begeleiders zorgden voor de voorwaarden. Ze maakten het mogelijk dat de leerlingen voor vol werden aangezien in ondernemingen die normaal niet voor hen weggelegd zijn. De begeleiders wisten bijvoorbeeld waar en hoe je subsidie aan moest vragen. Zij zorgden op de achtergrond dat het contact tussen de leerlingen en de buitenwereld zo probleemloos mogelijk verliep. Die buitenwereld heeft niet vanzelf een goed beeld van deze groep jongeren en moet, net als de jongeren zelf, worden voorbereid op wat van hen verwacht wordt. Het is bijvoorbeeld van wezenlijk belang om de jongeren als volwaardige gesprekspartners te zien.

Met deze manier van werken is men in dit project, zonder het te weten, heel dicht bij de uitgangspunten van taakgericht onderwijs gekomen (het onderwerp *Moer* 1997•6).

Originaliteit en individualiteit

De leerlingen van het Noordrandcollege hebben tijdens dit project heel veel geleerd. Het geheim van dit leren is te vatten in termen als

betrokkenheid, verantwoordelijkheid, hoge verwachtingen en zelfstandigheid. Door, net als in de kunstwereld, het individu als uitgangspunt te nemen kwam men tot een taakgerichte werkwijze. De taken moeten aansluiten bij de belevingswereld van de leerlingen, waarbinnen zij leren door te doen.

Dit betekent ook initiatieven nemen waarvan niet van tevoren vast staat of ze lukken. Dit lijkt vooralsnog alleen buiten schooltijd te kunnen, omdat binnen schooltijd efficiënt en effectief gewerkt moet worden.

Kortom, kunst kan het onderwijs leren dat het voor de broodnodige betrokkenheid nodig is om meer onzekerheid in het curriculum in te bouwen.

De kwetsbaarheid van idealen

Het is moeilijk om serieuze aandacht te besteden aan negatieve kanten van een project waar zoveel energie en goede wil in is gaan zitten. Het is eigenlijk zoveel gemakkelijker om het te laten bij het positieve verhaal. Toch is het juist belangrijk om ook aandacht te hebben voor de zaken die minder goed zijn gegaan. Soms kunnen de manier waarop mensen met elkaar omgaan, machtsverhou-

Beeldende kunst / zelfstandig kunstenaar	Onderwijs / leerkrachten / leerlingen
Beeld	Tekst
wat komt er uit (denken, kijken, maken)	wat gaat er in (leren, lezen, luisteren)
maker (naam) van belang (een Rembrandt)	stof van belang (methode)
alles is mogelijk	één antwoord is goed
kwaliteit, originaliteit, eigenheid (waardering / erkenning)	toets, cijfer, punten ...
de ander verrassen, verwonderen	het eerder behandelde terug willen zien
vernieuwend, anders	herhaling, hetzelfde
Jezelf verduidelijken met wat uit jezelf komt	dat van een ander verduidelijken, dat eerst 'door een ander is heen gegaan'
Je bent je werk, wat je maakt, je naam	in dienst bij een instantie, vaste betrekking waar aan naam en status ontleend wordt
Grillig (bruto) inkomen	vast inkomen

Afbeelding 6: Tegenstellingen kunst en onderwijs.

dingen, etcetera een waardevol idee deels ontcrachten. Het is goed om anderen daarvoor te waarschuwen.

Er zijn nu inmiddels heel wat mensen direct en veelal indirect betrokken geraakt bij het project. Wat is bereikt, spreekt tot de verbeelding. Voor de vierde maal richt het Instituut Onderwijs Promotie (INOP) de schijnwerpers op originele en verrassende initiatieven van scholen. Na het winnen van de provinciale prijs, krijgt het Noordrandcollege in januari 1999 de landelijke prijs uitgereikt op de nationale onderwijstentoonstelling (NOT '99). Nog steeds verzorgen de

leerlingen de presentatie bij deze gelegenheden, maar de prijzen gaan naar de school. Zoals de kunstwereld moeite heeft ruimte te maken voor schoolgaande jongeren, zo heeft de onderwijswereld moeite met hun creatieve uitingen. De school heeft het nu opgelost door het geld te reserveren voor nieuwe brede schoolactiviteiten. Bovendien zijn de leerlingen, naar eigen keuze, in april 1999 naar Disney-Parijs gegaan van het geld dat zij hebben verdiend met de verkoop van de producten en het geld van de publieksprijs (provinciale verkiezing).

Uitgevers melden zich voor *Alle geluk van de wereld*. Een uitgever heeft belang bij korte lijnen en een zo groot mogelijke oplage. Daar zijn het uitgevers voor. Voor een snelle afwikkeling is het dan niet altijd handig om met de direct betrokkenen om de tafel te gaan zitten. Dat doe je met degenen die beslissingen kunnen nemen. Het product is heel mooi geworden, maar tegelijkertijd is er ingeleverd op het belangrijkste uitgangspunt van het project: dat de jongeren bij alle onderdelen direct betrokken worden.

Een instantie, die tijdens het project vanuit het Rotterdamse welzijn een adviserende rol had, heeft het project beschreven in een programma. Op deze wijze kunnen andere scholen iets soortgelijks doen. Dit lijkt een contradictio in terminis – de kracht lag juist in een hoge mate van onvoorspelbaarheid – maar wellicht krijgt het een goede functie van een onverwachte aard.

Vanaf deze ontwikkelingen zijn de begeleiders en de leerlingen in essentie de regie kwijt. Er zijn nu anderen die met de producten verder gaan.

Hieronder volgt nog een aantal zaken van een algemener karakter, die er misschien voor pleiten bij toekomstige projecten toch wat meer zekerheden in te bouwen.

De vlucht die enthousiasme neemt

Vanaf het moment dat het idee van gelukspreuken postgevat had en de leerlingen aan de slag gingen, bleek er weinig tijd en ruimte voor bezinning te zijn. Juist door de originele werkwijze kon men dus niet terugvallen op een draaiboek. Dit werd eigenlijk al doende

gevormd (zie afbeelding 7). Naast de positieve werking die dit had, vooral voor de leerlingen, betekende het dat een zware wissel getrokken werd op de twee begeleiders die voor het overgrote deel van het project alleen verantwoordelijk waren. Het was hun project en ze konden op weinig steun rekenen uit de directe omgeving. Collega's hadden zelf een druk programma en de meesten van hen zaten niet te wachten op extra werk. De werkdruk onder docenten is tegenwoordig erg groot. Lilian en Ellen werden dan ook regelmatig voor gek verklaard.

Geen tijd en ruimte voor bezinning betekent veel ad hoc geregeld en hopen dat je niets vergeet. Als dat wel zo bleek te zijn, moest er gewoon weer iets worden rechtgezet. Uiteindelijk lukte het steeds, maar niet zonder spanning, niet zonder slapeloze nachten. Het personeelsgebrek, de complexiteit van taken, diverse (nieuwe) rollen die voor de begeleiders opdoemden, het vallen en opstaan, de onvoldoende ervaring en deskundigheid maakten het geheel af en toe tot een bovenmenselijke onderneming. De beschikbaar gestelde uren zijn vele malen overschreden. Ook collega's van Ellen uit de kunstwereld bekeken deze inzet met gemengde gevoelens.

De rol van waakhond

De kleinschaligheid, twee begeleiders en een groep jongeren, kent naast voordelen ook nadelen. Het was in het begin relatief makkelijk om met zijn tweeën de rode draad in de gaten te houden. Hoe meer mensen er echter bij betrokken raakten, hoe meer er overtuigd moesten worden. Achteraf aan anderen vertellen over het hoe en waarom is moeilijker dan het mensen zelf te laten meemaken. Het is al gezegd dat voor volwassenen eigenlijk een zelfde soort principe geldt als voor de (1)vbo-leerlingen. Echt begrip, echt leren ontstaat door te doen, niet door er over te horen.

Steeds meer mensen raakten niet alleen enthousiast, maar ook geïnteresseerd om een rol te spelen in het ontstane circus. De centrale rol van de leerlingen, vanaf het begin een hard uitgangspunt, kwam steeds meer onder druk te staan. Deze druk is overigens

tot twee maal toe weerstaan in een periode dat de bekendheid en daardoor de druk van niet-direct betrokkenen nog niet zo groot was. Zo is bijvoorbeeld een subsidie voor de uitgave van het boek geweigerd, omdat werd geëist dat de vormgeving en de productie in handen van de uitgevers zou komen. Dat was op dat moment een gewaagde beslissing, omdat er nog geen alternatief in zicht was. Bovendien zou niemand de initiatiefnemers er op aangekeken hebben als ze op dit moment wat water bij de wijn hadden gedaan.

Uiteindelijk zijn de leerlingen toch aanwezig geweest bij het drukken van de ansichtkaarten en de poster. Hier zagen ze het proces waardoor alle kleuren zichtbaar werden. Ze vonden het wonderlijk dat je met vier kleuren alle kleuren van de regenboog kon maken, zelfs goud.

Geen 'status'

Door de kleinschaligheid en de spontane start werd het dus een zware opgave om de inhoud van het project te bewaken en te verdedigen. Het project groeide en groeide en kreeg steeds meer aandacht. Meer en meer ging het een probleem worden dat het project een onduidelijke plaatsbepaling (ten opzichte van school en externe instanties) had. Heel lang bleek het getoonde enthousiasme voldoende om medewerking te krijgen, maar hoe groter, hoe formeler en hoe meer het een nadeel werd om een amateuristisch gezelschap te zijn. Als het serieus wordt, blijf je een rechtspositie nodig te hebben om je stem gehoord te krijgen.

Verschillen als bron van strijd

Als verschillende werelden of culturen elkaar ontmoeten, in dit geval die van de kunsten en die van het onderwijs, kunnen mooie dingen gebeuren. Ook dit heeft echter een keerzijde. Er zijn vele grenzen verlegd door gewoon de ontstane ideeën uit te voeren, of het nu gebruikelijk was of niet. Juist hierin ging veel energie van de begeleiders schuil. Zolang de dingen lukken, vormt het resultaat een goede compensatie voor de gedane investeringen. Als de druk van derden om het project in de standaard van begane wegen te krijgen te

Afbeelding 7: In documentatiemappen is het proces van begin tot eind vastgelegd. Hier uitleg aan Rotterdamse R&B band Romeo. Foto: Ellen Vomberg.

groot wordt, gaat het mis. Dan ontstaan conflicten en misverstanden. Dan wordt het vasthouden aan principes ineens ervaren als pogingen om de voortgang te saboteren. Dan verwordt het werkzame bestanddeel van het project, de motor die alles mogelijk maakte, ineens tot een blok aan een been van mensen die bekoord zijn geraakt door de uitstraling die het project heeft gekregen. In het onderwijs is men nog niet zo gewend om waarde toe te kennen aan het werk van individuen. Het is niet voor niets dat men nu zo scherp let op hoe er met auteursrechten in scholen wordt omgesprongen. En dit betreft dan officieel erkende schrijvers. Laat staan dat er aan de rechten van leerlingen en begeleiders gedacht wordt. Natuurlijk is dit niet, omdat men in het onderwijs zo bot is. Het is omdat men niet gewend is om op deze manier over creatieve uitingen na te denken. Er is hier, met andere woorden, sprake van een verschil in cultuur. Alleen door dit soort ervaringen komen de onderliggende gewoontes boven water.

Succes

Het samenbrengen van kunst en onderwijs blijkt uit het bovenstaande een goed idee te zijn. *Alle geluk van de wereld* is duidelijk een succes. Het is met name een succes omdat een groep van ongeveer dertig (1) VBO-leerlingen dingen gedaan heeft die zichzelf en anderen niet voor mogelijk hielden. Daarbij kreeg het project waardering van anderen in de vorm van enthousiaste reacties en prijzen.

Het succes werd mogelijk door de bovengemiddelde inzet van de twee begeleiders en andere direct betrokkenen. Betrokkenen die niet zichzelf maar de jongeren vooropstelden. Het boek, de tentoonstelling, de ansichtkaarten en de poster vormen het tastbare en professionele bewijs van de inzet en het harde werken.

Het samenbrengen van kunst en onderwijs is echter geen tovermiddel. Waar twee vakgebieden samenkomen, komen twee culturen, ieder met een eigen taal, bij elkaar. De overheid heeft gelijk als ze denkt dat deze verschillen een vruchtbare bodem vormen

voor nieuwe ideeën en werkwijzen. Minder aandacht is er voor mogelijke problemen en misverstanden. Het gevaar is reëel dat het onderwijs, uit gewoonte, de kunsten zou willen inlijven als een extra werkvorm in plaats van dat het er een aanleiding in ziet om te reflecteren op het eigen denken en doen.

Het project is ten volle geslaagd. Ik heb echter mijn twijfels over de mate waarin het onderwijs, c.q. de school, blijvend beïnvloed is door de verfrissende manier van werken. Dan moet ik terugdenken aan een van de geschetste beelden van Jaspaert in het themanummer over taakgericht onderwijs (1997): het onderwijs is als een mammoettanker die met kleine koerscorrecties lange tijd nodig heeft om van richting te veranderen.

Literatuur

Forumdiscussie: Uitgesproken taakgericht; forumdiscussie over taakgericht onderwijs met Cor Aarnoutse, Peter Bimmel en Koen Jaspaert' in: *Moer* 1997•6, blz 378-385.

Toorn, L. van & E. Vomberg, uitgevoerd door leerlingen van het Noordrand College, *Alle geluk van de wereld; gelukbrengers uit verschillende landen*. Rotterdam, Lemniscaat, 1998, tweede druk.

Foto: Ellen Vomberg.